

287684 - منظور از رد شدن از روی گردن مردم در روز جمعه و حکم آن

سوال

سوال من دربارهٔ رد شدن از روی گردن مردم در روز جمعه است. اگر قبل از بالا رفتن امام بر منبر به مسجد برسم، آیا جایز است که از روی مردم رد شوم و به صف‌های اول بروم، با علم به اینکه جاهای خالی و بازی وجود دارد که اجازهٔ عبور به جلوی مسجد را می‌دهد؟ و گاهی اوقات وقتی حدود یک ساعت زودتر به مسجد می‌روم، تعداد کمی، کمتر از ده نفر را می‌بینم، اما برخی در وسط مسجد نشسته‌اند، آیا برای من جایز است که از روی آنها رد شوم و به جلوی مسجد بروم؟

پاسخ مفصل

الحمد لله.

اولاً:

پیامبر صلی الله علیه وسلم از رد شدن از روی گردن مردم در هنگام خطبهٔ جمعه نهی کرده‌اند؛ زیرا این کار موجب آزار نشستگان می‌شود.

از عبدالله بن بُسر رضی الله عنه روایت است که گفت: مردی در روز جمعه در حالی که پیامبر صلی الله علیه وسلم خطبه می‌خواندند، از روی گردن مردم رد شد، پس پیامبر صلی الله علیه وسلم فرمودند: «بنشین، که [دیگران را] آزار دادی». این حدیث را ابوداود (۱۱۱۸)، و نسائی (۱۳۹۹)، و ابن ماجه (۱۱۱۵) روایت کرده‌اند و در آخر آن افزوده است: «و دیر کردی»، و آلبانی در «صحیح ابی داود» آن را صحیح دانسته است.

و معنای «آنیت»: یعنی دیر آمدی و از وقتش تأخیر کردی.

منظور از «رد شدن از روی گردن‌ها» این است که شخص پایش را از روی شانهٔ نشستگان بلند کند.

حافظ ابن حجر رحمه الله می‌گوید: «و در رد شدن، بلند کردن پاها از روی سرها یا شانه‌هایشان [یعنی دو شخصی که از میانشان عبور می‌کند] وجود دارد، و چه بسا چیزی از پاهایش به لباس آنان گیر کند».

فتح الباری لابن حجر (۲/۳۹۲).

و در نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج (۲/۳۳۸) آمده است: «سخن او: «گردن‌های مردم»، از تعبیر به گردن‌ها چنین برداشت

می‌شود که منظور از رد شدن این است که پایش را به گونه‌ای بلند کند که در عبورش از بالای شانه شخص نشسته عبور کند.

بر این اساس: عبور کردن از میان مردم برای رسیدن به حدود صف اول، از مصادیق رد شدن [از روی گردن] نیست، بلکه اگر جای خالی‌ای وجود نداشته باشد، از مصادیق شکافتن صف‌هاست».

اما از عبور از میان فضاها و جاهای خالی‌ای که میان نشستگان وجود دارد، بدون رد شدن از روی گردن‌هایشان، نهی نشده است.

حافظ ابن رجب رحمه الله می‌گوید: «و هرگاه میان نشستگان فاصله‌ای باشد به طوری که از روی آنان رد نشود، جایز است که از میانشان عبور کند، اما اگر زانوهایشان به هم چسبیده باشد به طوری که نتواند از میانشان عبور کند مگر با رد شدن از روی زانوهایشان، این کار برایش مکروه است. و اگر ایستاده نماز می‌خواندند، و از میانشان عبور کرد و کسی را هل نداد و آزار نداد و بر کسی تنگ نگرفت، جایز است، وگرنه جایز نیست». فتح الباری لابن رجب (۸/۲۰۶).

با این توضیحات روشن می‌شود که صورتی که در سوال آمده، از مصادیق رد شدن از روی گردن‌ها نیست و از آن نهی نشده است، زیرا اگر میان نشستگان فاصله‌ای باشد که اجازه عبور شخصی را بدهد، این از مصادیق رد شدن [از روی گردن] نیست.

بلکه رد شدن [از روی گردن] آن است که فاصله میان نشستگان کم باشد به طوری که کسی نتواند از آن عبور کند، و ناچار شود پایش را از روی شانه‌های نشستگان بلند کند تا بتواند از میانشان عبور نماید.

ثانیاً:

امام از نهی از رد شدن از روی گردن‌ها، استثنا می‌شود، اگر راهی به سوی منبر یا محراب جز با رد شدن نداشته باشد.

مرداوی رحمه الله می‌گوید: «اما اگر امام باشد، در صورتی که نیاز به رد شدن داشته باشد، بدون کراهت رد می‌شود، این مذهب است، و مجد [ابن تیمیه] بر آن جزم کرده است». الإنصاف (۶/۲۸۸).

و برخی علما حالتی را استثنا کرده‌اند که نشستگان جای خالی‌ای را در جلوی خود رها کرده باشند، که در این صورت برای شخص دیرآمده جایز است که از روی گردن‌های آنان رد شود تا به آنجا برسد، و برخی دیگر برای جواز این کار شرط کرده‌اند که قبل از بالا رفتن خطیب بر منبر باشد تا نشستگان را از شنیدن خطبه باز ندارد.

بنگرید به: المدونة (۱/۲۳۹)، أَسْنَى الْمَطَالِب (۱/۲۶۸)، شرح المنتهی (۱/۳۲۱).

با این حال، به احتیاط نزدیکتر و نزدیکتر به عمل به ظاهر حدیث، عدم رد شدن در این حالت است.

شیخ محمد بن عثیمین رحمه الله در الشرح الممتع (۵/۹۶) می‌گوید:

«سخن او: «یا به سوی جای خالی»، یعنی مکان بازی در صف‌های جلو، پس اگر جای خالی‌ای وجود داشت، اشکالی ندارد که از روی [مردم] به سوی آن برود.

پس اگر کسی بگوید: [لفظ] حدیث عام است: «بنشین که آزار دادی»؛ زیرا ظاهر حال این است که جای خالی‌ای وجود داشته؛ چون معمولاً انسان از روی گردن‌ها رد نمی‌شود مگر به سوی جای خالی.

اما فقها - رحمهم الله - این مسئله را استثنا کرده‌اند و گفته‌اند: زیرا اگر جای خالی‌ای وجود داشته باشد، این خودشان هستند که بر خودشان ستم کرده‌اند؛ چون به آنان امر شده است که صف اول و سپس صف‌های بعدی را کامل کنند، پس اگر جای خالی‌ای وجود داشته باشد، با امر [الهی] مخالفت کرده‌اند، و در این هنگام کوتاهی از سوی آنان بوده است، نه از سوی کسی که از روی آنان رد می‌شود.

اما نظری که من دارم این است که: حتی به سوی جای خالی نیز نباید از روی [مردم] رد شد؛ زیرا علت [حرمت] که همان آزار دادن است، وجود دارد، و اینکه آنان به سوی آن پیش نرفته‌اند، ممکن است دلیلی داشته باشد، مثلاً اینکه آن جای خالی در ابتدا وسیع نبوده و سپس با جابجایی [مردم] وسیع شده باشد، در این هنگام کوتاهی‌ای از سوی آنان سر نزده است. پس بهتر آن است که به عموم [حدیث] عمل شود، و آن این است که به سوی جای خالی نیز از روی [مردم] رد نشود، اما اگر با نر می رد شد و از کسی که از رویش رد می‌شود اجازه گرفت تا به این جای خالی برسد، امیدوارم که در آن اشکالی نباشد».

والله أعلم.